

Rübabə Ötərxan qızı Musayeva, Nailə Abbas qızı Hacıyeva ⁹⁶
İNGİLİS DİLİNDƏ MODAL FEİLLƏRİN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ İFADƏSİ

Giriş: Modal feillər məsdərlə işlədilən hərəkətin vacibliyini, gərəkliliyini, lazımlığını, mümkünlüyünü və ya qeyri-mümkünlüyünü bildirir. Modal feillər ayrılıqda heç bir hərəkət ifadə etmir. Onlar işləndiyi feilə qarşı olan münasibət bildirir. Modal feillər əsas feillərdən bir sıra xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir. Bu xüsusiyyətlərdən bəzilərinə nəzər salaq. Modal feillərin əsas feillər kimi dörd əsas forması yoxdur. Bundan başqa əsas feillərin sual və inkar forması **do, does, did, don**’t və s. kimi köməkçi feillərlə düzəlir. Modal feillərin sual və inkar forması modal feillərin mübtədadan əvvəl keçməsi vasitəsilə düzəldilir.

- 1) Modal feillər ayrılıqda heç bir cümlə üzvü ola bilmir.
- 2) Modal feillərdən sonra **“to”** hissəciksiz məsdər işlədilir.

A. Axundov modal feillərin sual forması haqqında yazır: “Modal feillərin sual forması modal feilin mübtədadan əvvəl keçməsi, inkar forması modal feildən sonra **“not”** artırmaqla düzəlir. Məsələn:

- a) Modal feillər heç bir şəxs şəkilçisi qəbul etmir.
- b) Modal feillərin əmr şəkli yoxdur (1, s. 14).

CAN – Biz **“can”**ı nəyinə mümkün olacağını və ya birinin hər hansı bir şeydə bacarığın olduğu üçün işlədirik. **“can + infinitive”** şəklində işlədilir. Məsələn: We can see our room from the bedroom. Biz öz otağımızı yataq otağından görürük. Can you speak any foreign languages? (Siz xarici dildə danışa bilərsinizmi?). İnkar isə **“can’t”** (cannot)dur. I am afraid I can’t come to the party on Friday (Mən qorxuram ki cümə günü olacaq tədbirə gələ bilməyim).

I can’t wait about here all night (Mən burada bütün gecə gözləyə bilməyəcəm). X. İmanov **“Can”** modal feilinin məna çalarları haqqında öz fikrini belə izah edir: **“Can”** modal feilinin bir neçə məna çalarları vardır: 1. **Present ability (bacarıq, qabiliyyət):** şəxsin bacarığını ifadə etmək üçün işlədilir. Məsələn: I can use a typewriter perfectly. Mən makinadan əla istifadə edə bilirəm. 2. **Have the chance to (Hərəkətin mümkünlüyünü):** Hər hansı bir hərəkətin və ya hadisənin baş verə bilməsinin mümkünlüyünü ifadə edir. Məsələn: We can stay home and watch Tv tonight. (Biz bu axşam televizora evdə baxarıq). 3. **Be allowed / (bir iş etməyə icazəsi olmaq):** Bu o deməkdir ki, danışan və ya haqqında danışılan şəxsin hər hansı bir hərəkəti icra etmək üçün icazəsi vardır. Məs.: Pamela can go now. Her job is finished. (Pamela gedə bilər. Onun işi qurtarıb). 4. **Ask for permission / (icazə istəmə):** Hər hansı bir şeyi yerinə yetirmək üçün işlədilən **can** formasıdır. Məsələn: Can I use your pen for ? (Sənin qələmini olarmı?). 5. **Possibility (mümkünlük):** Hər hansı bir hadisənin baş verib-verməməsinin mümkünlüyünü göstərir. Məsələn: He can meet you at the station. (Onu stansiyada qarşılayar). 6. **Suggestion (təklif):** Hər hansı bir şeyi başqasına təklif etmək məqsədilə işlənir. Məs.: If you have little money you can eat at a café (pulun azdırsa, kafedə yeyərsən). 7. **Theoretical possibility (nəzəri mümkünlük):** Hər hansı bir şeyin nəzəri, yəni məntiqi cəhətdən mümkünlüyünü ifadə edir. Məsələn: Every citizen in our country can get education free of charge (Bizim ölkədə hər bir vətəndaş pulsuz təhsil ala bilər) (2, s. 123-133).

Could: Biz **“could”**u kiminsə ümumi bacarığa və hər hansı bir şey üçün icazəsinin olduğunu başa salmaq üçün işlədir. Məs.: My grandfather could speak five languages (Mənim atam beş dildə danışa bilirdi). We were completely free. We could do what we wanted. = (we were allowed to do...) (Biz tamamilə sərbəst idik. Biz istədiyimizi edə bilirdik. = bunu etməyə icazə verilmişdir). And even if you could, It would be dangerous for you to make any sign that you recognize him (hətta sən onu tanımağına işarə etməyin təhlükəli olardı).

T. B. Фролова **“Грамматика Английского языка”** kitabında qeyd edir: **“Could” “can”**in keçmiş zaman forması kimi işlədilir. **“Can”, “could”** xüsusilə aşağıdakı feillərlə işlənir. See hear smell Taste feel remember understand. Məs.: When we went into the house, we smelt burning- evə girəndə yanq iyi gəldi. She spoke in a very a long noise, but I could understand what she said (O, çox sakit danışdı, lakin mən onu başa düşə bilirdim). **Could və was able to:** Biz **“could”**u ümumi bacarıqlar üçün də işlədirik. Lakin biz müəyyən və xüsusi bir vəziyyətdə baş vermiş hər hansı hadisədən danışırıqsa, o zaman biz **was / were able to...** və ya **managed to...** işlədirik. Məsələn: The fire spread through the building quickly but everybody **was able to escape**. Or ... everybody managed to escape (but not “could escape”). (Od binadan çox sürətlə çıxdı, lakin hər kəsin qaçmaq imkanı oldu). Həm **was able to**, həm də **managed to** bu cümlədə işlətmək olar və heç bir məna fərqi olmaz. Başqa bir nümunə: They didn’t want to come with us at first but we managed to persuade them. Or...we were able to persuade them- onlar bizimlə gəlmək istəmirdilər, lakin biz onları inandıra bildik. Müqayisə edin: Jack was an excellent tennis player. He could beat anybody. (= He had general ability to beat anybody) (3, s. 219).

But: Alf played very well but in the end Jack managed to beat him. (=he managed to beat him in this particular game). 1-cümlə; Cəkin hər kəsə qalib gəlməsi ümumi bir haldır və heç bir qeyri-adilik yoxdur. 2-ci cümlədə; Alfin Cəkə qalib gəlməsi qeyri – adi haldır.

Will: Future / Gələcək zaman mənasını bildirmək üçün işlədilir. **Məs: “I will speak about the irons”, he said. 2. Willingness / istək, həvəs bildirmək üçün işlədilir. Məsələn: He’ll do anything for money. O, pul üçün nə olsa edər. 3. Intention / Niyət bildirmək üçün işlədilir. Məs.: I will write to my friendise. 4. Refusal-Rədd etmə, imtina məqsədi ilə işlənir. Məs.: I will not discuss this with you / Mən bunu səninlə müzakirə etməyəcəm. 5. Characteristic habit/**

⁹⁶ Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti “Xarici dillər” kafedrasının baş müəllimləri

Vərdiş edilən bir şeyi bildirmək üçün işlədilir. Məsələn: He'll always talk for hours if you give him the chance. Əgər sən ona fürsət versən, o saatlarla danışacaq. 6. İnsistence / İsrar, təkid, inad məqsədi ilə işlədilir. Məsələn: I will go there; nobody can stop me. Mən ora mütləq gedəcəyəm, heç kim məni saxlaya bilməz. 7. Order / Əmr vermək məqsədilə işlədilir. Məsələn: You will wait here till I return / Sən gələnə kimi gözləyəcəksən. 8. Offer / Bir şeyi təklif etmək üçün işlədilir. Məsələn: Who will have some coffee? Kim kofe içəcək? 9. Request / İcazə almaq məqsədilə işlədilir. Məsələn: Will you lend me your pen for a moment? Qələmini mənə bir anlığa verə bilərsinizmi? 10. Disposition / Vəziyyət bildirmə məqsədilə işlədilir. Məsələn: This auditorium will seat 500. Bu salon 500 nəfərlikdir.

SHOULD: İ.Rəhimov "SHOULD" modal feilinə belə tərif verir: "Başqa modal feillərdə olduğu kimi **should**-un da mənə fərqliliklərinə görə növləri vardır: 1) Obligation (vaciblik): Hər hansı bir əmrin, istəyin və ya xahişin yerinə yetirilməsinin vacibliyini ifadə etmək üçün işlədilir. Məsələn: You should do as I say. (Sən mənim dediyim kimi etməlisən). You should clean your teeth every day. (Sən hər gün dişlərinə təmizləməlisən) Lakin should ilə mustin vaciblik mənaları arasında bir fərq vardır. O da ondan ibarətdir ki, should must qədər kəskin və qəti deyil. Bunu aşağıdakı misallarla izah edə bilərik. You should apologise. (=it would be a good thing to do.) **Sən üzr istəməlisən. (sən üzr istəsən yaxşı olar) / You must apologise. (=you have no alternative.) Sən üzr istəməlisən. (sənin bundan başqa seçimin yoxdur.)** Logical conclusion / (məntiqi nəticə): Hər hansı bir səbəbdən doğan məntiqi fikri ifadə etmək məqsədi ilə işlədilir. **Məs:** He stayed in England, he should speak English well. (**O iki il İngiltərədə qalıb, o, İngiliscə yaxşı danışmalıdı.**) In reported speech for shall / (vəsətli nitqdə **shall** yerinə). Vəsətəz nitqi vəsətəli nitqə keçirərkən feillərin baş verəcəyinə görə **shall** dəyişib **should** olacaq. Məsələn: Shall I open the door.? He asked. He asked if he should open the door. (**Qapını açımı?-o soruşdu**)

1) In conditional clauses / (şərt budaq cümlələrində.) Şərt budaq cümlələrində fikri daha dəqiq və təsirliyi bildirmək üçün shouldun bu forması işlədilir. Məsələn: If you should change your mind, please let us know. (**Sən fikrini dəyişsən, bizə xəbər et**). "You should have done something" = Bu o deməkdir ki, biz hər hansı bir şeyi etmədiyimiz halda onun icra olunması düzgün olur. **Məsələn:** I am feeling sick. I shouldn't have eaten so much chocolate. (= I ate too much chocolate). (**Mən özümü xəstə hiss edirəm. Mən gərək bu qədər şokolad yeməyəydim.**) You look tired. You should go to bed now. (**Sən yorğun görünürsən. Gərək indi yatasan** (4, s. 10).

SHALL: **Shall** ifadə etdiyi mənalara görə aşağıdakı qruplara bölünür: 1) Future with "I" and "we" (gələcək zaman). Gələcək zamanda baş verməsi planlaşdırılan hadisə haqqında danışılarkən işlədilir. **Məsələn:** 1) I shall come early. (**Mən tez gələcəyəm.**) 2) Willingness / (istək): Bir şəxsin özünə və ya başqası olan istəklərini ifadə etmək üçün işlədilir. He shall be rewarded if he is patient. (**Əgər onun səbri olsa mükafatlandırılacaq.**) 3) İnsistence / (təkid, israr): Hər hansı bir mövzu üzərində israrla durma mənasını ifadə edir. **Məsələn** You shall obey my orders (**Sən mənim əmrinə itaət et.**) 4) Intention / (niyyət): Bir şəxsin hər hansı hərəkəti yerinə yetirəcəyi niyyətində olduğunu bildirir. **Məsələn:** We shall stop your pocket money if you don't behave yourself.

MAY: May ifadə etdiyi mənalara görə aşağıdakı mənalara bölünür:

1. Faktual possibility / mümkünlük: Burada may hər hansı şeyin mümkünlüyünü ifadə etmək üçün işlədilir. Məsələn: Be careful! That road may be slippery. Ehtiyatlı ol! O yol sürüskən ola bilər. I may visit you tomorrow. Mən sənə sabah bas çəkəcəyəm.

You may have meant the pamphlet for an attack upon the Sanfedists; but many readers will construe it is an attack upon the Church and the new Pope; and this, as a matter of political tactics, the committee does not consider desirable.

Nəticə. You may look at things that way, dear Madonna, but society won't. Asking for permission / icazə istəmə: Hər bir şey üçün icazə istədikdə may-dən istifadə etmək olar. Məsələn: May I borrow your pen for a moment / Sənin qələmini bir anlığa ala bilərsinizmi?

May I not expect the courtesy from you, or do you wish me to suppose that an atheist cannot be a gentleman?

May I not have my share in your trouble? she whispered at last.

2. Benediction and malediction / dualar və qarğışlar: Bəzən də qarğış etdikdə may-dən istifadə edilir. **Məs:** May he lie in peace! Allah ona rəhmət eləsin. May God grant you happiness. Allah sizi xoşbəxt eləsin.

Might: Might ifadə etdiyi mənalara görə aşağıdakı qruplara bölünür:

1. Possibility / mümkünlük: Might da may kimi hər hansı şeyin mümkün ola biləcəyini bildirmək üçün işlədilir. **Məs:** She might get a scholarship this year. O, bu il təqaüd ala bilər. Might he come tomorrow? O sabah gələ bilərmi?

2. Indirect speech for may / Vəsətəz nitqi vəsətəli nitqə çevirərkən may yerinə might işlədilir. **Məs:** He said: You may borrow my pen.

1) Keçmiş zaman üçün **may have (done)** və **ya might have (done)** işlədirik. **Məs:** A: I wonder why Kay didn't answer the phone. B: She may have been asleep. O, bələkdə, yatmış. A: I can't find my bag anywhere. B: You might have left it in the shop. Sən, bəlkə də. Onu mağazada qoymusan.

2) Bəzən could modal feili may və might-in ifadə etdiyi mənani ifadə edir. **Məs:** The phone is ringing. It could be Tom = It may / might be Tom.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Axundov A. İngilis və Azərbaycan dillərində modallıq kateqoriyası. B, Elm, s. 14
2. İmanov X. Azərbaycan və ingilis dillərində ədatlar. Bakı: Maarif, s. 123-133
3. Фролова Т.В. Грамматика Английского языка. 1961, стр: 219.
4. Rəhimov İ., Hidayətəzadə T. İngilis dilinin praktik qrammatikası. B., 1966, s. 10

Açar sözlər: modal feillər, İngilis dili, inkişaf, termin, kateqoriya, qrammatika.

Ключевые слова: модальные глаголы, английский язык, развитие, термин, категория, грамматика.

Keywords: modal verbs, English, development, term, category, grammar.

Выражение английских модальных глаголов в Азербайджанском языке

Резюме

Большинство исследователей определяют модальность как категорию со знанием отношения говорящего к содержанию высказывания и отношения содержания высказывания к действительности. Такая характеристика во многом неопределенно. Граммеммы модальности связаны между собой семантическими отношениями «хотеть», «мочь» и «должно быть». Модальные глаголы отличаются от основных глаголов рядом характеристик. Давайте рассмотрим некоторые из этих особенностей. Модальные глаголы не имеют четырех основных форм, как основные глаголы. Кроме того, вопросительные и отрицательные формы основных глаголов — это do, does, did, don't и т. д. Образуется с помощью вспомогательных глаголов, таких как: Вопросительные и отрицательные формы модальных глаголов образуются путем помещения модального глагола перед подлежащим.

Expression of english modal verbs in Azerbaijan

Summary

Most of investigator define modality as a category denoting speakers attitude to the content of utterance and its relation to reality. But such interpretation seems to be too vague. Grammemes of modality is boung up between themselves with semantic relation "want", "can", "must". Modal verbs differ from main verbs in a number of ways. Let's look at some of these features. Modal verbs do not have four basic forms like main verbs. In addition, the question and negative forms of main verbs are formed with auxiliary verbs such as do, does, did, don't, etc. The question and negative forms of modal verbs are formed by placing the modal verb before the subject.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Kəmalə Mehdixanlı